

Опазването на природните туристически ресурси – необходимо условие за устойчивото развитие на българския туризъм

доц. д-р В. Василева, ас. С. Сабриева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”, Катедра „Туризъм”

e-mails: vyvpost@mail.bg; sevcan_s@abv.bg

Абстракт: Природните туристически ресурси са цел и мотив на преобладаващата част от туристическите пътувания не само в света, но и конкретно в нашата страна. Тяхното състояние обаче е силно зависимо от редица фактори, които могат да ги променят или разрушат, с което да редуцират техните туристически функции. Поради това се появява необходимост от тяхното опазване и защита. Опазването на природните туристически ресурси се реализира чрез разнообразни методи и мерки. Тяхното съблюдаване и прилагане е необходимо за постигане на устойчиво развитие на туристическите дестинации. Необходимо е в нашата страна да се обърне по-сериозно внимание върху опазването на различните видове природни туристически ресурси в т.ч. гори, води, дивеч и др., за да се осигури устойчивост в развитието на българския туризъм.

Ключови думи: природни туристически ресурси, опазване, устойчиво развитие, туризъм, защитени територии

Увод

Природните ресурси са неразделна част от ресурсния потенциал на дадено място. Между природата и човешкото общество съществува много тясна връзка, изразяваща се в усвояването на природните ресурси посредством трудовата дейност на човека. В системата на туризма природните туристически ресурси са част от териториалният компонент. Същността на териториалният компонент се изразява като среда за развитие на туризма, включваща и разнообразните туристически ресурси. Най-общо туристическите ресурси се разделят според произхода си на природни и антропогенни. Природните туристически ресурси са тази част от природните ресурси, която се използва на нуждите на отдиха и туризма. Почти всички видове (фиг. 1) природни ресурси имат пряко или косвено отношение към туризма. Най-слабо и задължително косвено е значението полезните изкопаеми и почвите.

Фиг. 1 Видове природни ресурси (общоприета класификация, използвана от авторите)

Същност, особености и значение на природните туристически ресурси

Редица автори в т.ч. и чуждестранни използват понятието природни туристически ресурси или сходни на него понятия (напр. природни рекреационни ресурси, природно-рекреационни ресурси на туризма) без изрично да го дефинират. Попова [8] определя природните рекреационни ресурси като „природни комплекси с функционална, времева и териториална комфортност за организацията на рекреационната дейност”. Според Апостолов и Марков [1] „природните туристически ресурси са обекти и явления от природната среда, които са атрактивни за туристите”. В посочените определения акцентът се поставя върху две главни особености:

1. природен произход на обектите
2. туристическа атрактивност и усвоеност

Не всички природни обекти са туристически ресурси и не всички туристически ресурси са с природен произход. Следователно *природните туристически ресурси са тази част от природната среда, която представлява интерес за туристите и е усвоена за нуждите на туризма.*

За разлика от антропогенните туристически ресурси при природните интересът на туристите е привлечен от тяхното *рекреативно, възстановително и лечебно въздействие.* Познавателният и развлекателният им ефект са по-слабо

проявени. Отдыха и лечението изискват по-продължително време и предразполагат към *по-продължителен престой на туристите*. Така се постига по-добра икономическа ефективност на отрасъла. Установено е, че към този тип природни туристически ресурси са насочени 80% от всички посещения свързани с природните туристически ресурси. Такива ресурси са минералните и карстови извори, реки, язовири, специфичният местен климат подходящ за климатолечение, горите и др.

Познавателно, развлекателно и/или куриозитетно въздействие могат да имат специфичните скални образувания, проломи, пещери, местните планински върхове, водопади, уникални дървета, специфични растителни или животински съобщества. Тяхното възприемане и опознаване се осъществява сравнително бързо. Поради това те не предполагат по-дълъг престой на туристите. Той обикновено е от няколко часа до няколко дни, често без нощувка, което понижава приходите и икономическата ефективност на туристическия бранш. За това при съставянето на туристическите маршрути е удачно да се съчетават различните типове туристически ресурси, с оглед да се повиши престоя на туристите и тяхната удовлетвореност.

Природните туристически ресурси имат и друго важно *значение*. Способстват за развитието на туризма и съживяват местното стопанство чрез финансови приходи, базирани на природните дадености (скални фигури, пещери, планински върхове, горски въздух и т.н.), които често не могат да бъдат използвани за други стопански цели. Това е от особено важно значение за изолирани, периферни и/или планински територии, в които развитието на промишленост или интензивно земеделие срещат редица трудности.

Природните туристически ресурси са *главен мотив за преобладаващата част от туристическите пътувания*. Според представителното проучване *Attitudes of europeans towards tourism* [14] 26% от пътуващите в ЕС туристи се отправят към разнообразни природни туристически ресурси като планини, езера, атрактивни природни пейзажи и др. Особено голям е интересът към тях от страна на руските и нидерландските туристи (42% от тях), за които е известно, че съставят значителна част от пристиганията у нас. Традиционно най-голям продължава да бъде интересът към класическите слънце-море-пясък, които са притегателни за 40% от запитаните. По същество те също са природни туристически ресурси. Следователно 66% или 2/3 от туристическите пътувания на европейските туристи са насочени към природни обекти. Според същото проучване тенденцията в това отношение е към повишаване на интереса към природните обекти и забележителности.

Туризмът и оти́хът зависят изключително много от природната среда. От друга страна обаче те оказват влияние върху нея. Развитието на туристическия бранш доказано натоварва природната среда в една или друга степен в зависимост от мащаба на туристопотоците, видовете практикуван туризъм, поведението и самосъзнанието на самите туристи и др. Важна информация за натоварването на туристическите територии в т.ч. природните туристически ресурси, като основна част от тях, дава показателят *туристически интензитет* (брой чуждестранни туристи отнесени към броя на местното население). За България през 2015 г. тази стойност вече достига 1,3. Тя е с тенденция към повишаване не само поради повишението във входящия туристопоток, но и поради непрекъснатото намаляващото население. Стойността на този показател е близо до 1, което е добра стойност, свидетелстваща за оптимално използване на територията, без да се пренатоварва и без да остава неизползваема. Стойност над 1 обаче свидетелства за повишаващо се натоварване в т.ч. на природните туристически ресурси. Това прави въпросът за тяхното опазване все по-актуален. Посочената стойност е средна за страната ни. Може да се предположи, че тя е много по-висока през активния туристически сезон и в териториите приемащи най-много туристи (Черноморието). Това поставя под въпрос възможността за устойчивото им туристическо развитие. Същевременно се забелязват тенденции за разпръскване на туристопотока от натовареното Черноморие към вътрешността. За това способства изграждането на допълнителни атракции като аква паркове, голф игрища, атракционни заведения, молове и др., както и развитието на специализирани видове туризъм. Така чрез антропогенна намеса се редуцира натискът върху най-натовареният природен туристически ресурс.

Същност на концепцията за устойчиво развитие и значението и за опазване на природните туристически ресурси

Във връзка с опазването не само на природните туристически ресурси все по-голяма актуалност придобива *концепцията за устойчиво развитие на туризма*. За разлика от предходното разгледано понятие, за устойчивото развитие в туризма съществуват голям брой определения изразяващи неговата същност. Тук ще бъдат посочени само малка част от тях, за да се открият сходствата им. Устойчивото туристическо развитие се дефинира като „туризъм, който се развива в определена територия по такъв начин и в такъв мащаб, че да остане жизнеспособен за неопределен период от време, без да разруши или промени средата в която съществува (природна и социална), като съдейства за успешното развитие на всички останали дейности и процеси“ [6]. Alkier, Miloјica, Roblek [12] разглеждат устойчивият туризъм като „свкупност от политики, чието негативно влияние върху околната среда, културата и природните атракции е сведено до минимум“. Според Световната туристическа организация „устойчивото туристическо развитие се свързва с удовлетворяване на нуждите от настоящ туризъм в приемащите региони докато се опазват и повишават възможностите за бъдещето“ [13]. Както може да се забележи от посочените определения устойчивото туристическо развитие се базира на разумното използване на средата в т.ч. на природните туристически ресурси. Една от главните му цели [6] е „оптималното (а не максимално, доп. авт.) използване на туристическите ресурси и рекреационната среда“. Както посочват Cooper, Fletcher, Fyall, Gilbert, Wanhill [13] околната среда е фундаментална съставна част на туристическия продукт. Поради въздействието на туристическите дейности, които я използват, тя се променя необратимо или се променя съобразно нуждите на туризма във връзка с процеса по „производството“ на туристическия продукт. Следователно природната среда

и туризмът не винаги се синхронизират и могат дори да възникнат противоречия между тях¹. Отмина времето, когато туризмът се разглеждаше като относително безвреден за околната среда, сравнен например с промишлеността. Наблюдава се тенденция към задълбочаване на замърсяването и деградация на околната среда, причинени от туризма. Допуска се пренаселване на териториите, незаконно строителство и унищожаване на туристически ресурси. Редица автори са обърнали специално внимание на разглеждането и класифицирането на вредните въздействия върху околната среда от страна на туризма (Йовичич, 1997, Воденска, 1998, 2001 и др. цит. от Апостолов, Марков, 2015).

Повишаването на интереса към природните туристически ресурси крие рискове от:

- превишаване на техния поемнен капацитет – броят на посетителите е по-голям от допустимия според капацитета (изчислен въз основа на площ, дължина, обем и др.) на съответния ресурс;
- пренатоварване - броят на посетителите е по-голям от допустимия според капацитета на съответния ресурс като посетителите оказват натиск върху околната среда чрез своята дейност (битови отпадъци, вредни газове от транспортните средства, отгъпване на почвата, смачкване на растителността и др.);
- разрушаване – напр. чупене на сталактити и сталагмити, може да се стигне до нарушаване на екологичното равновесие свързано със заблзяване на водни басейни, изчезване на чувствителни видове растения и животни;
- деградация – промените в природната среда са довели до трайни негативни изменения в нея и често необратима загуба на туристическата ѝ привлекателност.

Всичко това налага необходимостта да се вземат мерки за съхранението и опазването на природните туристически ресурси. Както посочват редица автори [1,3], най-ефективно е предварителното опазване, като наред с него е важно да се прилагат също валоризационно и последващо опазване. Последното дава резултати най-трудно, а коства най-скъпо, поради което не бива да се достига до този краен вариант. *Предварителното опазване* се изразява в осъществяване на количествена и качествена оценка на туристическите ресурси, както и определяне на конкретен охранителен режим за тяхното опазване. Това е добре да стане още преди появата на туристите и развитието на туристически дейности. *Валоризационното опазване* се прилага при повишаване на натиска от страна на туризма. То се изразява в стриктно следене за спазване на капацитета на ресурсите и отговорно отношение към тях. *Последващото опазване* се прилага след установяване на настъпилите нарушения и деградационни процеси. Налагат се консервационни, рекултивиращи и други дейности, които са с висока себестойност и често с незадоволителен ефект. Същите автори посочват три основни вида методи за опазване на туристическите ресурси:

- *Административно-законодателните методи* включват разработването и прилагането на закони, правилници, заповеди, забрани, планове за развитие и др., ограничения чрез фиксирани норми на потребление².
- *Технологичните методи* включват конкретни способности и начини за предотвратяване или минимизиране на вредните въздействия. Те включват разнообразни макро- и микротехники. Макротехниките³ са свързани с цялостната туристическа политика, планиране и управление. Микротехниките⁴ са свързани с управление на туристопотоците и охранителните дейности.
- *Образователните методи* са насочени не само към учащите. Те целят повишаване на екологичното самосъзнание и изграждане на отговорно поведение сред природата. Могат да се реализират не само чрез класическия образователен процес, но и чрез различни прояви. Добър пример в това отношение е „Почисти България за един ден“.

В *Стратегията за устойчиво развитие на туризма в България (2014-2030)* е заложена следната основна цел: „утвърждаване на конкурентоспособността и ефективността на туристическия сектор на България посредством оптимално използване на наличните природни и антропогенни ресурси в съответствие с пазарните изисквания и потребителските очаквания за устойчиво развитие на туризма...“ [10]. Така формулираната цел може да се определи като идеалистична, защото пазарните изисквания и потребителските очаквания, както вече беше отбелязано, все по-често водят до хищническо използване на наличните туристически ресурси. Най-типичните примери в това отношение са морските и зимните ни курорти развиващи масов туризъм. За опазването на природните туристически ресурси би допринесло по-равномерното развитие на туристическите дейности:

- в териториален аспект – по-равномерното разпределение на туристопотоците на дадена територия (напр. България) ще понижи антропогенния натиск в едни територии (напр. Черноморието) и ще повиши използваемостта на туристическите ресурси в други територии (напр. Дунавско крайбрежие);
- във времеви аспект – преразпределението на туристопотоците по месеци в годината и дни от седмицата ще намали вероятността от превишаване на поемния капацитет през летните месеци и ще повиши използваемостта на природните туристически ресурси през останалата част от годината (напр. Родопите чрез рекламното мото за туризъм през четири сезона)

Постигането на макар и относителна равномерност, както в териториален, така и във времеви аспект, би допринесло за по-добро използване и съхранение на природните туристически ресурси.

¹ Взаимодействията между природната среда и туризма са подробно разгледани от Воденска, 2001, Cooper, Fletcher, Fyall, Gilbert, Wanhill (1993, 1998, 2005) и др.

² Например за крайградски плажове се допускат до 54 души/дка, за пикник - площадки – до 10 души/дка, за крайградски плувни басейни – 2,25 м² на турист, при велосипедните алеи и пътеки - 200 м за един велосипедист, за конна езда – 80 м на един ездач (по Воденска, 2001, Апостолов, Марков, 2015)

³ Главни макротехники са: създаване на изключително привлекателни съсредоточения, политика на разпръскване, насърчаване на т.нар. мек туризъм, зелена политика за опазване и подпомагане на самовъзстановяването на природата и ресурсите, създаване на изкуствени и естествени туристически ресурси близо до градовете (по Воденска, 2001, Апостолов, Марков, 2015)

⁴ Главни микротехники са ограничаване на достъпа, ценови различия, указателни табели и знаци, пътеки, сметосъбиране, поддържане и насърчаване на естествените процеси, пречистване и повторно използване на водите, декоративно озеленяване и залесяване, физическа или електронна охрана и др. (по Воденска, 2001, Апостолов, Марков, 2015)

Защитените територии като средство за опазване на природните туристически ресурси

Запазената околна среда заедно с привлекателността на пейзажа са важни условията за развитие на туризма. Опазването на околната среда чиста и привлекателна е в интерес на туризма и на хората, препитаващи се от него. Добър пример в това отношение е изградената мрежа от *защитени територии* у нас. Може да се твърди, че те постигат най-висока резултатност в опазването на природата и природните туристически ресурси, т.к. се защитават комплексно всички компоненти на природната среда. Защитените територии у нас са създадени с цел да се съхранят уникални и застрашени екосистеми и да се опази българската природа за бъдещите поколения. Те са правно регламентирани като основното им предназначение е чисто екологично, но голяма част от защитените територии представляват интерес за туристите и са важни за развитието на туризма. Запазената естествена природна среда силно повишава привлекателността им в сравнение с околните територии подложени на антропогенен натиск. От друга страна защитата на природната среда в тях действа и като ограничаващ фактор за туризма, поради наличието на редица забрани и ограничения. Защитените територии са ценен природен туристически ресурс поради уникалното съчетание на флора, фауна и атрактивни елементи от неживата природа. Въпреки това развитието на туризма в тях не бива да се превръща в самоцел. Те са благоприятна предпоставка за развитие на екотуризъм, познавателен туризъм, различни видове спортен туризъм, уикенд туризъм и др. На базата на това се развива съответната туристическа инфраструктура. Както отбелязва Воденска [3] навлизането на туризма в защитените територии от една страна води до повишаване на информираността и екологичното съзнание. От друга страна обаче се повишава рискът от недобросъвестно отношение към екологопазващите норми както от страна на туристите, така и от страна на местната администрация. Природоползването в защитените територии трябва да се осъществява особено внимателно. Броят на туристите трябва да бъде регулиран, а поведението им отговорно. Туристическият бранш също трябва да се развива предпазливо, за да не възникнат екологични противоречия и конфликти. [2]

Категориите защитени територии у нас (национални паркове, природни паркове, резервати, поддържани резервати, защитени местности и природни забележителности) имат различен статут и съответно различен режим на опазване на природата и туристическо ползване. С най-строг режим на опазване са резерватите и поддържаните резервати, но поради това те не могат да имат туристически функции. Такива са възможни само в буферните зони. Пример в това отношение е поддържан резерват „Сребърна“. Останалите категории могат да изпълняват туристически функции. Често те включват уникални абиотични и биотични компоненти, които представляват интерес за туристите. Най-голямо е значението в това отношение на националните и природните паркове. Те се отличават с относително голяма площ, уникална и запазена природна среда. Природните и националните паркове в Европа, в т.ч. и в нашата страна акцентират върху опазването на природата за разлика например от американските паркове, при които основен акцент е туризмът, който генерира значителни приходи. Във връзка с това те са добре разработени за туризъм, предлагайки разнообразни туристически атракции (разходка с лодка, разходка с хеликоптер, влакчета, екстремни спортове и др.). Може да се предположи, че капацитета на повечето от българските национални и природни паркове е по-голям, отколкото се използва сега за туристически цели. Все още слабо известни и посещавани са най-новите природни паркове у нас, а именно ПП „Персина“ и ПП „Беласица“. Възможно е да се разработят допълнителни туристически атракции в парковете, с които те да се превърнат в атрактивни обекти за посещение не само от българските, но и от чуждите туристи. Това трябва да става диференцирано за всеки парк в зависимост от наличните му ресурси и тяхното състояние. За ПП „Витоша“ и ПП „Златни пясъци“ например би било противопоказно да се увеличава антропогенния натиск върху природата в тях чрез разширяване на туристическите им функции. Възможностите за туризъм, които предлагат българските паркове са свързани най-често са наблюдателни площадки, места обособени за пикник, екопътеки, конна езда и др.

За постигането на посочените приоритети се прилага *зониране* в парковите територии. Колева [7] отбелязва, че в природните паркове в световен мащаб се обособяват резерватна, туристическа и предпаркова (буферна) зона. Те са с различен режим на охрана и ползване. *Резерватните зони* са със строг режим на охрана. Тяхната функция е опазване на природните компоненти и това изключва всякаква антропогенна намеса в т.ч. туристическо ползване. Площта на разположението на *туристическата зона* е необходимо да са съобразени с площта и поемния капацитет на съответния парк. За нуждите на туристическото усвояване се изграждат екопътеки и пътно-алейна мрежа за улесняване на достъпа. Допустимо е изграждането на заслони и леки убежища за туристите от неблагоприятни условия, които са подходящи само за краткотраен отдих. Продължителен отдих може да се практикува в *предпарковата зона*. Тя се отличава с по-голям поемнен капацитет. Възможно е изграждането на значителна по капацитет и количество настанителна база, но тя трябва да е съобразена с особеностите на ландшафта и да не го изменя съществено. В буферната зона също трябва да преобладават природните компоненти като горски масиви, водни площи, скали и др., които повишават естетиката и атрактивността на ландшафта. Буферните зони са особено важни, за да се намали концентрацията на туристи в защитените територии и съответно да се редуцира антропогенния натиск върху тях.

Днес в България има 1 015 защитени територии в т. ч. 3 национални парка, 11 природни парка, 55 резервата, 35 поддържани резервата, над 490 защитени местности, над 360 природни забележителности, както и 340 защитени зони. Тенденцията е към увеличаване броя на защитените зони, но редуциране макар и слабо на броя на защитените местности и природните забележителности. В нашата страна съществуват реални *възможности за увеличаване* на мрежата от защитени територии във връзка не само с уникалните природни дадености, но също и във връзка с обезлюдяването и съответно редуцирането на антропогенния натиск на редица места. Подходящи територии за обособяване на нови природни паркове са Западните и Източните Родопи, Същинска Средна гора, Земенска планина, Западна Стара планина. Увеличаването на броя и площта на защитените територии би се отразило благоприятно, както на природната среда от гледна точка на нейното опазване, така и на туризма. [2]

В съвременния глобализиращ се свят важно е значението и на *международното сътрудничество* за опазване на биологичното разнообразие и защитените територии. Все по-голямо значение придобиват международните инициативи в това отношение и участието на страната ни в редица международни програми и конвенции като НАТУРА 2000, Рамсарската конвенция, Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство, програма „Човекът и биосферата” и мн. др. В списъка на ЮНЕСКО за световното природно и културно наследство са 9 български обекта, от които 2 са природни – национален парк „Пирин” и поддържан резерват „Сребърна”.

Най-широкообхватна е мрежата от *защитени зони (места по НАТУРА 2000)*, които обхващат над 1/3 от територията на страната ни (34,4%). Те включват 119 защитени зони за птиците (орнитологично важни места), които покриват 22,7% от територията на България. Това са предимно влажни зони по Дунавското и Черноморското крайбрежие, както и край други реки, а също и планински територии, слабо засегнати от човешката дейност. Включват се също 234 защитени зони за местообитания, които покриват 30% от площта на страната, също съсредоточени предимно в планинските територии, както и част от акваторията на Черно море. НАТУРА 2000 има за „цел защита, опазване и подобряване на околната среда за сегашните и бъдещите поколения, предлагане и изпълнение на политики, които да гарантират по-висока степен на защита на околната среда и запазване на качеството на живот на гражданите на ЕС. Също така гарантира, че държавите-членки прилагат законодателството на ЕС за околната среда правилно“ [15]. Въпреки посочените цели в защитените зони реално съществуват редица заплахи за природната среда, част от които са свързани с туристическите дейности (фиг. 2). Забелязва се, че това са местата с най-голям антропогенен натиск в т.ч. и от туризма.

Фиг. 2 Защитени зони в България и заплахи за природната среда в тях [17]

Европейският туристически регион е с най-добре развит туризъм. От друга страна Европа е континента с най-силно антропогенно изменена природна среда. В рамките на тази картина България изпъква като една от страните с най-добре запазена или поне по-слабо изменена и урбанизирана природна среда в рамките на европейския континент. За това допринася не голямата гъстота на населението, западането на замърсяващите промишлени отрасли в периода на преход, както и строгият режим на охрана на границите през социалистическия период. Всичко това намалява значително антропогенния натиск особено в граничните райони. В резултат днес те са определени от редица пътеводители като едни от последните диви места в Европа. Добър пример в това отношение е района на Маджарово развиващ природопознавателен туризъм с наблюдение на птици. Подобни възможности за развитие на туризъм в дивата природа могат да предложат повечето погранични територии. Голяма част от тях са територии по НАТУРА 2000 (фиг. 2).

В списъка на Конвенцията за влажните зони (Рамсарска конвенция) с международно значение, България е представена с 11 влажни зони с обща площ 49 912, 43 ha. Целите на Рамсарската конвенция са свързани със стимулиране на опазването на местообитанията на водолубивите птици (Георгиев, 2004, 2009). „Влажните зони са екосистеми, в които водата е основен фактор, от който зависят екологичните условия и свързаните с тях животни и растения“ [11]. Те са разположени предимно по Черноморското и Дунавското крайбрежие с изключение на Карстов комплекс Драгоманско

блато (Витоша). По Дунавското крайбрежие са комплекс Беленски острови, остров Ибиша и Сребърна. По Черноморското крайбрежие това са Дуранкулашкото и Шабленското езера, Вая, Поморийското и Атанасовското езера, Местността Пода и комплекс Ропотамо. Повечето от тях са подложени на силен антропогенен натиск и то предимно от страна на туризма. Установено е, че още 21 влажни зони у нас отговарят на критериите на Рамсарската конвенция и биха могли да бъдат включени в нея. Всички посочени са орнитологично важни места, като опазват не само водолубивите птици, но целите водни екосистеми с всички техни компоненти.

Заклучение

Голяма част от природни туристически ресурси на страната все още не са валоризирани в достатъчна степен. Те биха могли да се използват по-пълноценно за разнообразяване на туристическия продукт и за увеличаване на приходите и целогодишната заетост в повече части от територията на страната. Те са потенциал за бъдещо туристическо развитие, който следва да се оползотвори ефективно. Особено важно е това да става разумно осигурявайки устойчиво развитие на българския туризъм.

От казаното до тук можем да изведем следните главни направления необходими за опазване на природните туристически ресурси и съответно за устойчивото развитие на туризма в България:

- цялостната екологична политика;

Опазването на природните рекреационно-туристически ресурси е важна съставна част от цялостната екологична политика. Туризмът страда от замърсяване на околната среда, предизвикано главно от индустрията и транспорта. Но от своя страна туризмът също нарушава природното равновесие, макар че това вредно въздействие е локализирано в курортните зони. Затова трябва да се прави разлика между опазване на средата от други дейности за нуждите на туризма и опазване от самия туризъм. Създадена е мрежа от защитени територии, но на редица места не се спазват природозащитните норми;

- ефективно прилагане на териториално-устройственото планиране;

Съществува значителна база от нормативни документи (Закон за устройство на територията, Закон за туризъм, Закон за административно-териториалното устройство на Р. България, Национална конвенция за пространствено развитие, Национална програма за развитие «България 2020» и др.), които касаят и туризма. До скоро обаче териториално-устройственото планиране беше подценявано, което доведе до редица негативни последици. Особено важно е да се избягва стихийността и да се прилага обосновано териториално-устройствено планиране. Това би допринесло за по-равномерно териториално разпределение на туристипотоците и по-добро усвояване на туристикоресурсния потенциал.

- ориентация към специализирани щадящи природната среда видове туризъм;

Ориентацията следва да е към специфични, но и нетрадиционни форми на туризъм, базирани на местните ценности в т.ч. природни ресурси и забележителности. Това би допринесло за по-равномерно времево разпределение на туристите. Вниманието трябва да бъде насочено към предотвратяване на рисковете от деградация на ресурсите и загубване на идентичността.

- повишаване на екологичното самосъзнание на туристите и местната общност;

В България проблема с опазването на околната среда е особено актуален. Съществуват естествени природни процеси, които могат да променят, нарушат или унищожат природни туристически ресурси, но най-често това прави човекът със своята дейност. Органите, конвенциите и постановленията занимаващи се с този проблем са безсилни пред населението и туристите, ако те не се грижат за чистотата на района, в който живеят или който са посетили. *Следователно най-важен фактор за опазването на природните туристически ресурси и тяхното устойчиво използване са туристите и местната общност и тяхното екологично съзнание и екологьобразно поведение.*

Литература:

1. Апостолов, Н., Марков, Ив., „Туристически ресурси”, Университетски издателство ИУ -Варна, 2015
2. Василева, В., „Защитените територии в България – предпоставка за развитие на еко туризъм“ – сборник от Черноморски туристически форум „Еко туризъм – нашето зелено бъдеще“, изд. „Славена”, Варна, 2013
3. Воденска, М., „Икономически, социални и природни влияния на туризма”, унив. изд. „Св. К. Охридски”, София, 2001.
4. Георгиев, Г., „Националните и природните паркове и резерватите в България”, изд. „Гей Либрис”, София, 2004.
5. Георгиев, Г., „Природа под закрила”, изд. „Гей Либрис”, София, 2009.
6. Дограмаджиева, Е., „Концепция за устойчиво туристическо развитие на общините Тетевен, Троян и Априлци”, дисертационен труд, СУ, 2003
7. Докова, С., М. Колева, К.Петров, Г. Николов, „Туристическа инфраструктура“, изд. Нора, 2000, София, 2014
8. Попова, Н., „Природни рекреационни ресурси”, унив. изд. „Св. Климент Охридски”, София, 2003
9. Закон за защитените територии, Обн. ДВ. бр.133 от 11 Ноември 1998г., последни изм. ДВ. бр.61 от 11 Август 2015.
10. Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма (2014-2030 г.)
11. Рамсарски места в България, бюлетин на МОСВ
12. Alkier R., V. Milojica, V. Roblek, „The importance of sustainable tourism in the context of the regional development (case of West Bolcn region), 2015.
13. Cooper C., J. Fletcher, A. Fyall, D. Gilbert, S. Wanhill, „Tourism – principles and practice, Harlow, 1993, 1998, 2005.
14. „Attitudes of europeans towards tourism“, 2013.
15. http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm
16. <http://eea.government.bg/zpo/bg/result1.jsp>
17. <http://www3.moew.government.bg/>